

Biblioteka
44°N i 20°E

Urednik
Nikola Petaković

Vanja Čobanov

Copyright © 2014 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

Ilustracije u knjizi uradio slikar Milorad Stanojev Širajski

VENECIJA U RAVNICI

ISBN 978-86-7702-391-1

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, preštapavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2014.

„Ako ti u pamćenju ne prebiva ni najmanja ludost na koju te je navela ljubav, nikad nisi voleo.“

Vilijam Šekspir

SADRŽAJ

Predgovor	9
Venecija u ravnici	13
Svetac	97
Sedma ulica vina	121
Suze u pesku	149
Prošle su mnoge ljubavi	169
Treći četvrtak u novembru	191
Devojka u plavom	211
Izjava zahvalnosti, o autoru	231

PREDGOVOR

Kako nastaje Venecija? Od beskrajnih kiša koje natapaju i rastvaraju zemlju u ravnici, od reka koje se izlivaju iz svojih korita preko nejakih bedema, od suza koje krune čoveka i prolaze kroz pesak i mulj sve do suvog dna novog života. Od ljubavi, na kraju, koja iznova gradi svoje palate i trgove da bi na njih mogli da slete golubovi i počnu karnevali pod maskama.

Šta su gondole? Kodirani čunovi u potrazi za srećom, za lepim doživljajima, za nečim ili, što je najvažnije, za nekim. Romantični osećaj putovanja kroz vreme koje se nikad više ponoviti neće; odgovor na pitanje, prelomljen u prizmi: *kako se može živeti dostojanstveno a istovremeno trpeti porazi, i misliti da su ti porazi, da je poraz za porazom samo staza koja vodi ka konačnom ostvarenju sna?*

Putevi su dugi... Snovi su još duži.

Šta krije duh karnevala? Krije dodir nevidljive ravnice i mora. Nostalgični zapis u tragu oseke koja više nije pronašla

obalu. Krije čudo, magiju koja je nestala u onom izvornom životnom obliku i koju ne možemo da pronađemo u sledu događaja. Skazaljke se suviše brzo okreću i nemoguće ih je zaustaviti zbog neke lepote, radosnog trenutka i jednostavne sreće.

Gde se nalazi Venecija u ravnici? Na mestu gde čudo može da nastane, na uskom Carinskom rtu, na kojem stoji simbol svete pobožnosti, i u krošnjama na severu Panonije, koje se večno obnavljaju. U celovitom spoju istine, dobrote i lepote, na onom popločanom trgu gde golubovi čekaju da polete u nebo. Nalazi se u nama samima.

Treba nam mirakul.

Jedan događaj koji će promeniti sve. Jedno lice pored nas.

Treba nam snaga nekog drugog... Da izađemo na svetlo.

Paja Jovanović*, jedan od najboljih evropskih portretista XX veka

VENECIJA U RAVNICI

Ruka koja drži kičicu mirna je i prati slikarevo nadahnuće. Maske su stare koliko i ljudi, pomisli. Magično privlačne i mistifikovane, ne prestaju da igraju važnu ulogu u čovekovom životu. Oduvek postoji ta strast za preobražajem, za promenom identiteta. Za obično oko, na platnu je motiv iz Čelarevskog parka, raspevanost tonova načete jeseni u listopadnim krošnjama. U godinama koje dolaze, neko će dati naslov slici i staviti godinu u kojoj je nastala, hiljadu devetsto šesnaestu, ali slikar Paja Jovanović nikada neće nasloviti sliku. Jer takva slika ne valja. Dobra je ona slika s koje posmatrač, bez naslova, čita šta ona priča.

Sakrivena iza ovalnih listova okrugle krošnje, viri bogato ukrašena maska. Smeška mu se onim istim dekadentnim osmehom, a ovo lepo dudovo drvo, bez sumnje, nosi duh čoveka koji ga je posadio, ekstravagantnog pesnika i njegovog prijatelja Laze Kostića. Njen kalup, milimetarski precizan i istovetan sa stvarnim likom, rodio se ispod zemlje u trenutku kada su u nju položeni koreni mlade sadnice. Kao i stablo, masku je ukrasilo vreme prateći nestalni, lucidni duh njenog tvorca. Ostvarujući sa njim posebnu vezu.

Pomislio je da je nakratko rešio rebus. Ponovo je zanesen. Vratio mu se stari žar. Rukom veštog crtača sačinio

---

* Slikao je kraljeve, careve, poznate naučnike i umetnike, milijardere, ali najviše od svega voleo je da slika lepe žene. Portret mu je bio utoliko bolji ukoliko je uspevao da uspostavi kontakt s modelom. Paja Jovanović je pokazao da za njega umetnost nije samo zanat, već i deo duhovnog odnosa s onim što slika.

je kompoziciju. Nacrtao je maske u krošnjama duda, liriodendrona, sofore, jasike, nordijskog svilenkastog bora, a onda ih je bojama maskirao. Maska na masku...

Na početku sedme decenije života, gotovo je bez poleta. Iscrpljenost i zamor bio je spreman da pomene, pa i da prizna bliskim prijateljima. Tu ništa nije bilo za čuđenje, decenijama je radio vredno, neumorno. Ali nedostatak poleta – to se ne bi nikad usudio. Time bi priznao da su u njemu presušile boje i da je nepovratno izgubio moć. U takvom raspoloženju zatekao se u letnjikovcu Gedeona i Lazara Dunderskog. Slikao je portrete ljudi iz poštovane, ugledne porodice i pokušavao da povrati snagu. Na kraju leta, najlepše je bilo sedeti sa zadnje strane dvorca, na ivici parka, i odmarati se od ljudi i njihovih lica. Pred njegovim stalkom pozirali su mnogi – ugledni, bogati i slavni. Poštovana i kontroverzna, krunisana i obična, lepa i manje lepa lica. Belosvetska i ona iz najvećih zabiti Albanije, Crne Gore, južne i istočne Srbije, Bosne i Hercegovine. Tražeći inspiraciju, putovao je u Grčku, Španiju, Maroko, Egipat, Italiju. Sad želi, to mu je jasnije nego ikada ranije, da se od umornog putnika pretvori u mirnog građanina. Neverovatna idila u Čelarevu, udobna gostinska soba, svežina vazduha koju je donosio raskošni listopadni park i povremeni odlasci u šetnju pored obale Dunava obnavljali su pocepane niti njegovog umornog duha. Nije želeo da odustane od lepote. Zar nije on sam, imajući na umu pre svega sopstveno iskustvo, rekao: „Život je divan san na ovom svetu. Jedina mana mu je što isuviše brzo prolazi.“ Ovde, okružen prijateljima umetnicima, koji su dolazili i odlazili pod pokroviteljstvom i ljubaznim i izdašnim gostinstvom Dunderskih, mogao je da oseti taj san.

Znao je kako je park nastao. Većina biljaka doneta je na poklon kao ulaznica za prijeme koje su Dunderski priređivali na prelazima godišnjih doba. S vremenom je postao jedan

od najlepših listopadnih parkova u ravnici. Mnoge sadnice posađene su rukom donosioca i to ga je dodatno uzbuđivalo. Moglo bi se reći da svaka od ovih razgranatih lepotica pripada nekome, i da je rasla i razvijala se u posebnim mističnim uslovima. Po podne bi sedeo u udobnoj baštenskoj garnituri, pogleda prikovanog za bajkoviti prizor, kao s početka parka, za šarenilo krošanja i mali zeleni proplanak na kojem su počivale senke. Danima se ništa nije dešavalo. I slikar i priroda bili su mirni i gotovo nepomični. A onda, jednog popodneva bez daška vetra, počelo je opadati lišće s krošnje belog duda. I on, probuđen i ushićen, ugleda prelepu karnevalsku masku. Intrigantnu. Venecijansku.

Zubato oktobarsko sunce prosijava između visokih šarenih zgrada Srpske Atine. Pred nastupajuću zimu 1872. godine, ljudi su već u kaputima i mantilima, samo jedan doteran, samo u odelu, gologlav, razbarušene kose, sa zgužvanim šeširom u rukama, hita svojim dugim samouverenim korakom pored prolaznikâ.

Godine iza njega ispunjene su ačenjima i beštijalucima po kafanama i sedeljkama peštanskim, bečkim i novosadskim. Sve sa važnim društvom i lepim ženama i onim, za njega najvažnijim, vojevanjem koje potire svu sebičnost i moguću samoživost – za one više, hrabrije i svetle ideje i ciljeve u borbi za sopstveni narod, njegovo ujedinjenje i slobodu. Ljudi ga prepoznaju na ulicama, slavnog pesnika, doktora Lazu Kostića, komentarišu ga i ogovaraju, a on ne haje, ne vidi, samo hita ka jednoj adresi, u kafanu *Kamila* kod gazda Braše.

Tek tu, pred kafanom, Kostić uspori, zaustavi se, zaliza kosu rukom i otvori vrata; ozbiljnog lica, razgleda unutrašnjost kafane. Prevečerje je i tek su dva stola zauzeta. Gazda Braša je naslonjen na šank. Susreću im se pogledi. Kostić je u novom tamnoplavom plišanom odelu koje se presijava i besprekorno beloj košulji. Oko vrata je vezao tamnoplavu mašnu. Pesnik okrenu leđa Braši i onda učini nekoliko skokova unatraške, na jednoj nozi, ka unutrašnjosti kafane.

– Opet ima novaca. I opet će sve potrošiti. Taj samo svoje lude snove ne može da proćerda – reče Braša preko ramena šankeru.

– Lazine pesme su najlepše. Svi ih znaju i napamet ih deklamuju – na to će šanker.

– Znam, znam... Pesme...

Braša i Laza kreću istovremeno prema poznatom stolu pored prozora. Pesnik seda i spušta zgužvani šešir na sto. Gazda Braša stoji pored njega sa salvetom prebačenom preko podlaktice. Pesnik ga ne gleda, pretvara se da ga ne primećuje, čuti...

– Molim lepo, doktore.

Laza i dalje čuti. Ni dugo, ni kratko, tek toliko da pecne.

– Prvo račun, Brašo...

– Sedamdeset pet forinti – kô iz topa odgovori niski, podebeli Braša.

– Prvo račun, a onda ćemo tovab, dok se ima. I kad se nema više.

Sat kasnije, u kafanu ulaze Svetozar Miletić, Jakov Ignjatović, Miša Dimitrijević i Jovan Jovanović Zmaj. Sedaju za Lazin sto; počinje kasni ručak, baš kako pesnik voli. Gazda Braša se trudi, rastrčao se, vrzma se oko stolova i iznosi tacne sa hranom obilnije nego inače, sa ribom i drugim đakonijama – u kafani mu je gradonačelnik Miletić. Stavlja pred Jovanovića porciju smuđa.

– Zar se kuća tako teče, pored smuđa svako veče? – reče najednom Zmaj.

– Zar se kuća teče tako, pored smuđa veče svako? – odgovori na izazov Laza.

Svi se u kafani smeju smišljenom kalamburu. Svetozar Miletić ispod oka gleda u saborca.

– Zna se ko će ti biti preko puta, na drugoj strani, na izborima za ugarski sabor – govori Kostiću.

– Tvoj urednik iz *Sedmice*, Đorđe Popović Daničar, kandidat ugarske vlade i srpske jerarhije – pridružuje se Desančić.

– Eto prilike da i ti uređuješ, Lazo! – nastavlja se Zmaj.

– To je moj rodni kraj – ignoriše Laza Zmaja. – Uveren sam da će razvojičena Šajkaška biti uz nas i da ne može zaboraviti one koji su svoj život posvetili narodu.

– Moramo biti aktivni i sad još više ulaziti u narod i u kuće – ozbiljno nastavi Miletić. – Uza sve pritiske koje će oni preduzeti, uveren sam da ćemo odneti većinu glasova.

– Napravićemo unapred beleške kuda će se i kod koga ići – dodade Ignjatović.

Preko njihovih glava, Laza uoči grupu ljudi koja je ulazila u *Kamilu*.

– Al' evo Milana Savića, vodi opušteno društvo. A s njima vidim i jednog „našeg“ oficira, u pratnji lepe moderne gospođice.

Svi za stolom se okrenuše prema ulazu.

– Možda je bolje da nakratko ostavimo svoju titansku borbu.

Kroz kafanu bučno prolazi veliko društvo – pomenuti Savić, sekretar Matice srpske, sa mlađim svetom, glumcima i glumicama. Svi odmah prilaze Lazinom stolu i s poštovanjem pozdravljaju gradonačelnika, a onda i ostalo društvo. Tu je odmah i gazda Braša.

– Hoćemo li približiti stolove, gospodo?

– Neka, mi smo u odlasku – odgovori Miletić. – Nek sednu mladi na naša mesta.

– Mogli ste još! – ne rastaje se Lazi od prijateljâ.

– Evo, ja ću još ostati, da ne bude da svi odlazimo – reče Zmaj.

Popodne u kafani gotovo neprimetno prelazi u noć i terevenka se nastavlja; peva se, pije se. Pijanstvo je, izgleda, jedini mogući ishod. Iza ponoći, mršav glumac u šarenom svilenom prsluku naglo ustaje, zateže prsluk preko pantalona

i naklanja se Kostiću. Zatim lepim baršunastim glasom deklamuje stih iz Lazine pesme.

*Snove snivam, snujem snove,
snujem snove biserove,
u snu živim, u snu dišem,
al' ne mogu sitne snove,
ne mogu ih da napišem.*

– Da nazdravimo! – povika jedan iz društva.
– Da nazdravimo! – viknu drugi.
Nižu zdravice redom, svaki.
– Ajde, Lazo, nazdravi i ti! – okrenu se Savić ka pesniku.
– Znate da ja ne volim da nazdravljam – odgovori Kostić. –
Ne volim tu modu konvencionalnih zdravica. Zdravica je jed-
nom lepa devojka namiguša – okrenu se gospodici pored sebe
– koja se ponosi dobrim junacima, a drugi put – sad se okrenu
plavuši kraj oficira – podla služavka licemera.

Svanulo je, ali da li je san ili java? Kroz teške nadimljene zavese prodire ona gorka jutarnja svetlost. Kafana se ispraznila i on je sam za stolom. U drugom delu kafane sedi umorni, pospani gazda Braša. Za razliku od njega, Kostić ne odaje znake umora; samo je malo pohaban, u raskopčanom velurnom prsluku i košulji. Kroz vrata kafane, kao kroz maglu, ulazi Kosta Ruvarac. Veliki Kostićev prijatelj iz peštanskih studentskih dana mrtav je već osam godina; sad najednom, čio i živ, jutarnji, iskorači pred pesnika.

– On uvek dolazi na kraju, kao opomena – govori Laza sebi u bradu. – Kao putokaz za izlazak iz začaranog sveta.

Ruvarac povlači jednu stolicu i seda za Lazin sto. Braša je odmah tu, kao da posebnim čulom oseća gosta, mada ga ne vidi, i na sto stavlja novu olbu vina.

– Teram kera na svu meru. Već nekoliko dana sam klopav – žali se Laza.

– I opet dužan! – kaže Braša.

– Mani me.

– Dužan, dužan...

– I vruću kafu!

– I vruća kafa na račun!

– Poslao sam jutros telegram. Stiže nam nova stotina – sad Kostić govori Ruvarcu, koji ga gleda i odmahuje glavom.

– Dobro jutro – reče.

– Dobro večer, pobro. Po otkud ti tako dockan, boga ti, zar i ti noćnik, i ti bekrija?

– Pa šta to radiš? – pokazuje rukama na Lazu, čudeći se.

– Dokon sam. Smišljam šta da započnem. Da čitam što? Da pišem što? Il' za vremena da stari trošim plen? Ili, kô što vidiš, da nov započinjem iskušljivosti lov?

– Shvataš li ti išta, površniče? – kao i uvek, kritikuje ga Ruvarac.

– Pobratime moj! Moj Ruvarče! Ne srđi mi se! Odavno sam propao kroz taj led. Istrajao sam u borbi i oduševljenju. Drugi nisu – neki drugovi moji i tvoji povukli su se u privatni život da teku novaca. Eto, sad imam samo jednu brigu – kako da utucam svoje imanje, ili bar ono što je od njega ostalo.

– Prodao si lance tako jeftino.

– Morao sam. Zbog računa. I zbog srbovanja.

– Daće bog da se zaustave za tebe ovozemaljski računi.

– Neće, pobro, neće. „I opet jedna godina, i opet jedan rok, i još će možda stotina, i neće dati Bog“ ...

– Nego, došao sam da ti kažem, drugi to ne vide al' ja znadem, sprema ti se danas haps, zbog zdravice koju si održao na proglašenju maloletnog Milana Obrenovića za kneza.

– Lepo sam rekao noćas da ne volim zdravice! Znam da nešto sa njima nije u redu... al' bilo je svečano i trenutak je iskao.

– Znači, zdravio si?

– E, al' te volim, al' te mrzim, zdravice moja!

– Špijuni su neumorni, pobro, optužiće te za veleizdaju, da si zanosno nazdravio ujedinjenju svih Srba.

– Jesam, pobro, ako me ti pitaš, al' to znamo ti i ja. Ovaj ne može da čuje – pokazuje rukom na Brašu – a tebe ne mogu ni da vide. Jalovo!

Pet meseci pesnik čami u istražnom zatvoru u Pešti; odbijaju da ga puste, a dokaza za izrečenu zdravicu nema. Kafanu i tople hotelske sobe zamenio je malom, gadnom ćelijom nepravilnog oblika. Na zidovima je više znakova nego što on razume i govori – rečnik psovki na jedanaest jezika, sasušene fleke od krvi i slepljene kose od pokajničkih udaraca glavom – ti nizovi i lavirinti pređašnjih očaja poput zaleđenog samrtnog ropca stižu do njega. Hladno je. Noge je uvio dekom i gleda kroz rešetke prozora jer, gde god da pogleda osim kroz taj maleni otvor, prljavo je, rđavo i bolesno. Okružen je seizmičkom tišinom od koje se ljudi.

*U po noći preveseljke,
sa netrenke terevenke,
zagrejan se digoh doma.
Na ulici nema sveta,
samo što po snegu šeta jedna moma.
Odelo je snežno, belo,
na brežne joj palo grudi,
sneg od jeda čisto studu.*

Odjednom poskoči sa kreveta i u dva koraka stiže do gvozdениh vrata; glasno, u pređašnjoj tišini tamnice i noći, recituje nadošle stihove *Vilovanke*.

***

*Iza sna se teškog prenu' –
mrak je; gde sam? – al' na tremu
muklim tutnjem odgovara
šetatica gluhog doba,
navila je kivna zloba,
te se nikad ne odmara:
koračanje mog stražara.*

Stražar priđe vratima ćelije i lupnu pesnicom po njima.
– Holgoš! – viknu ljutito.

*Al' me ljuto boli glava –
posle onih svetlih snova,
onih divnih vitezova,
onih slika, onih slava –
ova java!*

Laza se odmiče od vrata i vraća se u prvobitan položaj, u krevet. Fali mu rakija da uljudi smrad gnojne mokraće koji dopire iz hodnika. Može samo da pretpostavi šta je dalje iza zidova, tih neprobojnih, neprovidnih horizonata bolne tuge i smoždenog jada. Odbija da misli o tome i gleda kroz prozor u pahulje koje danima veju i čiste to parče pogleda u slobodu.

Magle koje često pokriju vojvođansko jutro, ne dozvoljavajući mu da diše i oslobodi se mraka, početkom leta sasvim iščeznu. U zoru, kad prva svetlost smeni mrak, jasno se vide ušorene i prostrane ulice švapskog sela Čeba. Sve je na tim ulicama oprano i čisto. Pred sumrak, vodom iz bunara ispolivane su staze ispred kuća i sad se šarene cigle i fasade nabijača kupaju u prvom suncu. Sve još spava ili se budi, ali ništa se ne da videti. U to doba rade samo dve *dunavke* – vodenice koje melju žito na Dunavu. Nedaleko od njih je malo ali značajno пристаниште, a preko puta je najveća ada na celom toku moćne reke – Venecija. Na velikom rečnom ostrvu su za selo dragoceni pašnjaci.

Tog subotnjeg junskog jutra 1883. godine, selo se budi drugačije; živnulo je. Svako ko hoće da radi nađe posla. Nikle su špiritana, ciglana i štrikana. U ataru se sade najveći hmeljarnici u Jevropi. Dolaze i ljudi sa strane da rade. Nema dovoljno radenika u selu. Fala je bogu, ide se napred. Imalo se sreće da je najveći hranitelj carevine kupio dvorac i imanje u Čebu... a uz to je i uzoran Srbin. Prethodni vlasnik, pokojni Bezeređi, Mikloš, bio je takođe dobar čovek i domaćin, dobar i za selo. Izgradio je crkvu. Al' otkad je umro, sve je zamrlo. Njegov sin je sve upropastio i proćerdao u peštanskim i bečkim kafanama. Celo imanje je stavio pod intabulaciju. Celo selo je pričalo o njegovom rasipništvu i beštijaluku...